

**ΑΡΘΡΟ ΕΙΔΙΚΟΥ
ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ**

Συναγωνισμός γενεών στην επιστήμη και την κοινωνία

Ν. Ματσανιώτης

Διερωτώμαι, υποθέτω και εσείς, γιατί η κ. Γιαμαρέλου επέλεξε ένα γιατρό της ηλικίας μου να κάνει την εναρκτήρια ομιλία σ' ένα εξειδικευμένο επιστημονικό συνέδριο.

Θα ήταν σφάλμα να υποθέσω ότι ανέμενε να σας μιλήσω για το πως η Μ πρωτεΐνη της στρεπτοκοκκικής μεμβράνης συναθροίζεται με το ιωνοδογόνο σε συμπλέγματα και σε συνδυασμό με τις ιντεγκρίνες του ξενιστή, επιδρούν στα πολυμορφοπύρρηνα, τα οποία τελικώς καταλύουν τη συνέχεια των ενδοθηλιακών κυττάρων, με αποτέλεσμα διάχυτη ενδαγγειακή πήξη και τη σύνδρομη βαρύτητα πολυοργανική βλάβη. Με πολλή μελέτη, ίσως να κατάφερνα σ' ένα βαθμό να περιγράψω τέτοιες παθοφυσιολογικές διαδικασίες, που αποτελούν, όμως, ψωμοτύρι για εσάς, τους σύγχρονους λοιμωξιολόγους.

Δεν θα την είχα βαθμολογήσει με 10 στην Παιδιατρική, ούτε θα ήταν η διακεκριμένη καθηγήτρια, η ηγετική φυσιογνωμία της λοιμωξιολογίας στη χώρα μας, αν είχε κάνει τέτοιο λάθος.

Η παραγωγή νέας γνώσης, που προϋποθέτει όχι μόνο πλήρη γνώση της σχετικής βιβλιογραφίας, αλλά και φαντασία, παραμερισμό του αναμενόμενου και διείσδυση στα άδυτα της νέας αλήθειας, είναι προνόμιο, σχεδόν αποκλειστικό προνόμιο της πρώτης επιστημονικής γενιάς των 25 έως 45, το πολύ 50 ετών.

Θα προσπαθήσω να δικαιώσω, έστω και μερικώς, την παρουσία μου στο βήμα αυτό, επιλέγοντας θέμα που βρίσκεται, σε κάποιο βαθμό, μέσα στις δυνατότητές μου.

Θα σας μιλήσω για τις διαφορές και τις ομοιότητες, για το συναγωνισμό της νεότερης προς την παλιότερη γενιά, στο χώρο της επιστήμης και της κοινωνίας.

Από τις αρχές της 10ετίας του 50 είχε καταξιωθεί ως υψηλής ποιότητας ιατρικό βήμα, ο χώρος που είχε τα γραφεία της η φαρμακευτική εταιρεία Ciba, με επιστημονικό διευθυντή τον έκτακτο καθηγητή της Παθολογίας, τον αείμνηστο Πεζόπουλο. Ήταν στον 5ο όροφο του ασχημότερου κτιρίου της Αθήνας, γωνία Πανεπιστημίου και Ιπποκράτους. Η αίθουσα διαλέξεων ήταν ευπρεπής

Εναρκτήρια ομιλία στο
7ο Πανελλήνιο Συνέδριο Λοιμώξεων
1η Φεβρουαρίου 2005

Υποβλήθηκε: 30/11/05

και χωρούσε περισσότερα από 200 καθίσματα. Το 1972 κλήθηκα κι εγώ και μίλησα με θέμα «το χάσμα των γενεών». Η επικαιρότητα του θέματος ήταν προφανής. Υπενθυμίζω τα ταραχώδη γεγονότα, το '65 στο Columbia και το Berkeley, με αποκορύφωση στη Ναντέρ το Μάη του 1968 στη Γαλλία. Η επιτιθέμενη γενιά ήσαν στην πλειονότητά τους ακόμη έφηβοι, χθεσινά παιδιά. Έτσι, ο καθηγητής της Παιδιατρικής, ένας και μοναδικός την εποχή εκείνη, κλήθηκε να αναλύσει το φαινόμενο του χάσματος των γενεών, που ήταν ένα από τα πιο σημαντικά παγκόσμιας εμβέλειας κοινωνικά γεγονότα της 10ετίας και απασχολούσε έντονα το διεθνή τύπο. Ακόμη και το λογοκρινόμενο ελληνικό τύπο της εποχής πάντοτε, όμως, με αρνητικά σχόλια και με άφθονο απειλητικό διδακτισμό προς τους νέους μας.

Λίγες μόνο αράδες από τη διάλεξή μου εκείνη: «Αν γνωρίζαμε τι θέλουμε, θα ήταν σαν να είχαμε αρχίσει να γινόμαστε αστοί». Έτσι απάντησε μια 18χρονη φοιτήτρια όταν ρωτήθηκε για τους λόγους της εξέγερσης. Γονιμότητα του χάους σε καθαρή κατάσταση χαρακτήρισε την απάντηση αυτή ο Malreaux, υπουργός πολιτισμού της Γαλλίας τότε. Και η προσωπική μου θέση, με την οποία έκλεισα τη διάλεξή μου: «Τα κινήματα των νέων υπηρέτησαν νομίζω την υπόθεση του ανθρώπου. Οι ανώριμοι νέοι, μέσα από τη σύγχυση των ιδεών τους και τη βιαιότητα των εκδηλώσεών τους, έδωσαν σ' εμάς του ενηλίκους, τους λιγότερο ανώριμους, τη δυνατότητα να δούμε τα μεγάλα προβλήματα της ανθρωπότητας, αν όχι σαν προσωπικά μας, τουλάχιστον σαν προβλήματα της γενιάς μας». Παρενθετικά αναφέρω ότι επαναστατημένοι νέοι της εποχής εκείνης ήταν και οι περιώνυμοι σήμερα κ. κ. Ξαβιέ Σολάνα, Γίοςκα Φίσερ και Ζοζέ Μπαρόζο.

Τριάντα πέντε χρόνια αργότερα, το χάσμα εκείνων των γενεών έχασε τον τρικυμιώδη χαρακτήρα του. Δεν παύει να υφέρπει, όπως σ' όλες τις εποχές, σε πολλές, όμως, περιπτώσεις έχει τελείως καταλαγιάσει. Η εφηβική ηλικία σήμερα συχνά επεκτείνεται από τα 18 στα 25 ή και τα 30 χρόνια και η γονεϊκή φροντίδα καλά κρατεί μέχρι το γάμο των παιδιών ή και μετά απ' αυτόν.

Είναι προφανές ότι η παλιότερη εξοικείωσή μου με το θέμα καθόλου δεν βοηθάει, αφού σήμερα το θέμα μας είναι κυρίως η απαξίωση των ανθρώπων μεγάλης ηλικίας, κυρίως στην κοινωνία αλλά και στην επιστήμη.

Ο 20ος αιώνας μόλις τελείωσε. Για πολλούς,

τούτο αποτελεί ερέθισμα να στοχαστούν ποιο υπήρξε το πλέον κρίσιμο γεγονός, αυτό που θα τον σφραγίσει. Η διάσπαση του ατόμου, ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, οι παγκόσμιοι πόλεμοι, η ανακάλυψη του DNA και των γονιδίων, το πέταγμα του ανθρώπου στο φεγγάρι, τα κολοσσιαία κοινωνικά πειράματα στην άλλοτε Σοβιετική Ένωση και την Κίνα; Πολλοί πιστεύουν, όπως και ο ομιλών, ότι ο 20ος αιώνας θα σφραγιστεί από την κατακόρυφη ελάττωση της θνησιμότητας και τη σύνδρομη μακροβιότητα, που οδήγησαν σε τετραπλασιασμό του πληθυσμού της γης. Οι 1½ δισεκατομμύριο ψυχές στην αρχή του αιώνα, έφθασαν τα 6 δισεκατομμύρια το 2000. Και η τεράστια αυτή αύξηση του πληθυσμού συνοδεύθηκε -για να διαψευσθεί ο Malthus- από ακόμη μεγαλύτερη αύξηση των παραγομένων αγαθών, τόσο ώστε να έχει σημαντικά αυξηθεί το κατά κεφαλή εισόδημα. Άλλο θέμα, βέβαια, η εξωφρενική και τραγική ανισοκατανομή του πλούτου αυτού.

Η αύξηση του προσδόκιμου επιβίωσης, με παράλληλη οικονομική ανάπτυξη, συνοδεύτηκε από προοδευτικά επιτεινόμενο υπογεννητισμό σε όλες τις αναπτυγμένες χώρες, ιδιαίτερα τα τελευταία 25 χρόνια. Μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, υπάρχουν τρεις με ακόμη χαμηλότερη γεννητικότητα από τη δική μας. Η δημογραφική πυραμίδα τετραγωνίσθηκε και τείνει να αντιστραφεί. Η χώρα μας έχει σήμερα περισσότερους από 1½ εκατομμύριο πολίτες που έχουν υπερβεί τα 65 χρόνια. Είναι περίπου όσοι και τα μικρότερα των 14 ετών παιδιά.

Πολλοί υποστηρίζουν ότι τα σημερινά βρέφη έχουν προσδόκιμο επιβίωσης 95 ή ακόμη και 100 χρόνια. Η ομάδα ηλικιών -μικρή ακόμη σε απόλυτους αριθμούς- η οποία, όμως, ποσοστιαία αυξάνει με τον ταχύτερο ρυθμό, είναι η αποκαλούμενη των γηραιότερων γηραιών, δηλαδή αυτών που έχουν υπερβεί τα 85 χρόνια. Οι μεγαλύτεροι των 85 αυξάνονται κατά 10% κάθε 2 χρόνια.

Η συνήθης αδρή κοινωνική κατηγοριοποίηση είναι φυλή, φύλο, ηλικία. Οι κοινωνικές και συμπεριφορικές επιστήμες έχουν σε βάθος μελετήσει τις δύο πρώτες κατηγορίες, ελάχιστα όμως την τρίτη. Στην κοινωνία κυρίως, αλλά και στις επιστήμες, ιδιαίτερα τις θετικές, η αρνητική τοποθέτηση προς τους μεγάλης ηλικίας, επιστήμονες και μη, έχει δημιουργήσει κατά το προηγούμενο του ρατσισμού και του σεξισμού ένα νέο -ισμό, επιτρέψτε μου το νεολογισμό, το γηρατισμό (ageism).

Για τη διερεύνηση του θέματος πρέπει να αναφερθώ εισαγωγικά σε ορισμένες απόψεις για τον ημερολογιακό χρόνο και τη χρονολογική ηλικία.

Ο φυσικός ή ημερολογιακός χρόνος έχει χαρακτήρα συνεχή, σταθερό, ευθύγραμμο, χωρίς αρχή και δίχως τέλος. Ο βιολογικός ή ο ψυχολογικός χρόνος, παρότι είναι διαφορετικής κλίμακας, όπως και άλλοι χρόνοι διαφορετικής φύσεως, συγκρίνονται πάντοτε και έχουν σταθερό σημείο αναφοράς τον ημερολογιακό χρόνο.

Ο φυσικός χρόνος είναι αμφίσημος, δεν ενέχει σύμφυτο το στοιχείο του παρελθόντος ή του μέλλοντος, στερείται δηλαδή ευταξίας. Η κλασική αυτή έννοια του χρόνου συγκρούεται με παραδεγμένους νόμους της φυσικής. Ο δεύτερος νόμος της θερμοδυναμικής ορίζει ότι η αταξία των φυσικών φαινομένων αυξάνει ανεπιστρεπτί την εντροπία. Έτσι και ο φυσικός χρόνος είναι φαινόμενο με αυξημένη εντροπία.

Η έννοια του χρόνου ως γραμμικού και ανεπίστροφου δεν μετέβαλλε τον ποσοτικό και προσθετικό χαρακτήρα του. Μπορεί να προστεθεί και να αφαιρεθεί, ανεξάρτητα από την ηλικία συγκεκριμένου ατόμου ή οργανισμού. Τούτο σημαίνει αποδοχή ότι όλα τα τμήματα της ηλικίας ενός ατόμου είναι ισότιμα. Δηλαδή, για παράδειγμα, τα πρώτα 20 χρόνια της ζωής εξισώνονται με τα τελευταία 20, έστω και αν αυτά σημαίνουν το χρόνο ανάμεσα στα 80 και τα 100. Η αντίφαση, όχι μόνο με βιολογικά αλλά και με στοιχειώδη λογικά κριτήρια, είναι προφανής. Η διάκριση, όμως, ανάμεσα στο πρώτο μισό της παραγωγικής ζωής ενός ερευνητή π.χ. στα 25-45 και στο δεύτερο μισό 45-65, ή και πολύ αργότερα, δεν είναι καθόλου προφανής. Τα λεπτά σημεία των διαφορών αυτών και τη συναφή υποχρεωτική συνταξιοδότηση στα 67 χρόνια στα Πανεπιστήμια, θα προσπαθήσω να πραγματευθώ στη συνέχεια. Προκαταβολικά, δηλώνω δύο πράγματα: Πρώτο, ότι οι δύο αυτές χρονικά διαφορετικές γενιές είναι και ποιοτικά διαφορετικές, ο αυστηρός, όμως, χρονικός τους προσδιορισμός είναι παντελώς αυθαίρετος. Και δεύτερο, πως μετά τη συνταξιοδότηση δεν δίνεται ευκαιρία για οποιαδήποτε δραστηριότητα ή αξιοποίηση καθοποιήσασαν τρόπο, του αφυπηρετήσαντος, κατά τη σύγχρονη κομψή έκφραση.

Υπάρχουν δύο διαφορετικοί κύκλοι της ανθρωπίνης πνευματικής δημιουργίας που ακμάζουν - κορυφώνονται σε διαφορετικές ηλικίες ανάλογα με τη φύση του δημιουργήματος αλλά και με τον

τρόπο που επιδιώκεται η επίτευξή του.

Σύγκριση της μέσης ηλικίας αυτών που τιμήθηκαν με βραβεία Nobel δείχνει ότι η νεότερη ηλικιακή ομάδα αφορά στις οικονομικές επιστήμες, που χρησιμοποιούν πολλά μαθηματικά και πολύπλοκες στατιστικές αναλύσεις, ακολουθούν με διαφορά 5 περίπου ετών η φυσική και η χημεία και με διαφορά 15 και πλέον ετών, η φυσιολογία και η ιατρική.

Όπως είναι αναμενόμενο, υπάρχουν και ανάμεσα στα μέλη της κάθε ομάδας μεγάλες διαφορές ηλικίας, μερικές φορές ακραίες. Στη φυσική, για παράδειγμα, ο νεότερος W. L. Bragg ήταν μόλις 25 ετών, ενώ ο σχετικά πρόσφατα βραβευθείς Ρώσος Sergej Kapitza, 84.

Η σύλληψη πρωτότυπων, καινοτόμων αφηρημένων εννοιών είναι σαφώς προνόμιο των νεότερων. Οι περισσότερες ριζοσπαστικές, ανατρεπτικές πνευματικές κατασκευές έγιναν από νέους, πριν οι κρατούσες, οι κατεστημένες αντιλήψεις προσλάβουν αξιωματικό χαρακτήρα και εγκατασταθούν, ριζώσουν οριστικά στο μυαλό τους. Η διείσδυση στα άδυτα της νέας αλήθειας προϋποθέτει παραμερισμό του αναμενόμενου.

Υπάρχει βεβαίως και άλλος τρόπος δημιουργίας νέας γνώσης. Η μεθοδολογία είναι πειραματική και αναγωγική. Η έρευνα πορεύεται βήμα προς βήμα, με αλληπάλληλη αποδοχή ή απόρριψη. Προσδευτικά, όμως, τα επιμέρους επιτεύγματα αρτιώνονται σε νέα γνώση, ή ακόμη και σε μεγαλοφυείς γενικεύσεις. Η προσπέλαση της νέας γνώσης με τη μέθοδο αυτή απαιτεί μακρό χρόνο και αυτονόητα ενέχει το στοιχείο της εμπειρίας.

Ο James Watson, Nobel ιατρικής για την αποκάλυψη της δομής του DNA μαζί με τον πρόσφατα αποβιώσαντα Sir Francis Crick, στα νιάτα του αρνιόταν κάθε σχέση με έρευνες που δεν έτειναν προς το ασυνήθιστο, ακόμη και προς το φανταστικό. Και ο John Wheeler, Nobel και αυτός στην ιατρική, συμβουλεύει: «Σε κάθε γνωστικό πεδίο, βρες το πιο παράξενο πράγμα και ερεύνησέ το».

Πριν από 1 μήνα, μόλις στις 25 Ιανουαρίου, σε άρθρο του στους New York Times, ο James Watson, συνομήλικός μου πλέον, διακηρύσσει με ένταση: «Never retire!». Ποτέ μην παραιτείσαι. Ο εγκέφαλος χρειάζεται συνεχώς άσκηση. Είναι ο μόνος τρόπος για να μην ατροφήσει.

Αξίζει, επίσης, να μνημονευθεί ότι οι σημερινοί ηλικιωμένοι έχουν τις εμπειρίες των τεράστιων μεταβολών του αιώνα που πέρασε, ανάλογες των οποίων δεν εβίωσε καμιά παλαιότερη γενεά στην

ιστορία του ανθρώπου.

Στη διάρκεια του 20ου αιώνα, η συμβατική έναρξη του γήρατος έχει προοδευτικά μετατεθεί από τα 40 χρόνια -μην ξεχνάτε το «άμαξα από ρυτήρος ελαύνουσα παρέσυρε τεσσαρακοντούτη γέροντα»- στα 50, στα 60, σήμερα ήδη βρίσκεται στα 65 και προβλέπεται περαιτέρω προέλασή της. Οποιοδήποτε, όμως, όριο και αν υιοθετηθεί, θα εξακολουθεί να αφορά αποκλειστικά στη χρονολογική διάσταση της ηλικίας και να παραβλέπει τη βιολογική, την πνευματική, την ψυχική και την κοινωνική. Δεν μπορεί, δηλαδή, να δώσει σαφή υπόσταση, ούτε ακριβή εικόνα σ' αυτό που προσμετρά.

Έτσι οδηγηθήκαμε στην κατασκευή στερεοτύπων. Τα κύρια χαρακτηριστικά του στερεότυπου για τον μεγάλης ηλικίας άνθρωπο είναι η ελαττωμένη παραγωγικότητα, η δυσκαμψία στη σκέψη, η πνευματική έκπτωση, η αδιαφορία. Η σύγχρονη, όμως, έρευνα καταδεικνύει ότι τα χαρακτηριστικά αυτά είναι συχνά μύθοι που καταρρίπτονται από εμπειρικά δεδομένα. Το χειρότερο, όμως, με τα στερεότυπα δεν είναι η ανακρίβεια, αλλά η ακαμψία και η επιμονή τους.

Η διαμόρφωση του αρνητικού αυτού στερεότυπου αποδίδεται κυρίως στη σύγχρονη τάση άμετρης προβολής και εξαγιασμού της νεότητας, μια μορφή δικτατορίας της νεότητας, στον άκρατο ατομισμό και τη μέτρηση κάθε ανθρώπινης αξίας με αποκλειστικώς οικονομικά κριτήρια.

Παράλληλα, οι νεότεροι έχουν διάφορες, συχνά αντικρουόμενες, τοποθετήσεις για τους μεγαλύτερους. Ξεχωρίζει, όμως, σαφώς η εικόνα που τους αποδίδει ελαττωμένη ικανότητα και παραγωγικότητα, έλλειψη φαντασίας, αυταρχισμό και συναισθηματική αστάθεια, που δεν είναι συμβατή με καθήκοντα που απαιτούν αυστηρή και αμέριστη κρίση στην αξιολόγηση προσώπων.

Το αξιοσημείωτο στο «γηρασισμό», αντίθετα με το ρατσισμό και το σεξισμό που αφορούν σε ιδιότητες μη επιδεχόμενες μεταβολή, είναι ότι υποχρεωτικά θα γεράσουν όλοι. Για την ακρίβεια όχι όλοι, αλλά μόνο όσοι είναι δυνατοί και τυχεροί από τους νεότερους, που έχουν την τάση να δημιουργούν την αρνητική διάκριση σε βάρος των μεγαλύτερων. Αποφεύγουν να θυμούνται τη λαϊκή ρήση «εκεί που είσαι ήμουν, εκεί που είμαι θα' ρθεις».

Αρνητικό, όμως, ηλικιακό στερεότυπο έχουν και οι μεγαλύτεροι για τους νεότερους. Τους θεωρούν άπειρους, εγωιστές, ανυπόμονους, βέβαιους για τα πάντα και το κυριότερο ίσως, ως ενδυνάμει

απειλή κατά της όποιας θέσης κατέχουν και των προνομίων που συνήθως τη συνοδεύουν.

Τα στερεότυπα αυτά δεν λαμβάνουν καθόλου υπόψη τους τη συνεχή αλληλεξάρτηση των δύο γενεών και το κυριότερο, ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρξει η μία γενιά χωρίς την άλλη. Η αλληλεξάρτηση αυτή βέβαια δεν δηλώνει αν είναι συμμετρική ή ασύμμετρη με κριτήριο την αξιοκρατία. Ισότητα και αλληλεξάρτηση των γενεών δεν μπορεί να παραμερίσει την αξιοκρατική διαβάθμιση, η οποία υπερβαίνει οποιοδήποτε ηλικιακό ή άλλο συμβατικό προσδιορισμό. Η ηλικία αφεαυτής δεν είναι αυταξία. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, ισχύει η αρχή ότι τα όποια πάθη της αντιπαλότητας είναι παροδικά, ενώ τα οφέλη της είναι μόνιμα.

Πέρα από την οποιαδήποτε αλληλεξάρτηση και αξιοκρατική διαβάθμιση, οι διαφορετικές γενιές δεν είναι αλληλοανταλλάξιμες. Δεν μπορεί η μία να υποκαταστήσει την άλλη. Και τούτο, διότι κάθε περίοδος της ζωής χαρακτηρίζεται από διαφορετικές πνευματικές ικανότητες.

Η γενική έννοια της ευφυΐας μπορεί να διακριθεί σε δύο τύπους πνευματικής ικανότητας. Τη ρευστή ή τις χωρο-αναλυτικές ικανότητες, που βασικά αφορούν στη διαχείριση της πληροφορίας και ειδικότερα την ταχύτητα διαχείρισής της και στις αποκρυσταλλωμένες ικανότητες, οι οποίες αναφέρονται κυρίως στην αποθησαυρισμένη ειδική γνώση και στην ευρύτερη πολιτισμική γνώση και εμπειρία. Ακόμη και στην ικανότητα διαχείρισης του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Οι δύο αυτοί τύποι πνευματικής ικανότητας αναπτύσσονται με ταχύ ρυθμό μέχρι περίπου τα πρώτα 20-25 χρόνια της ζωής. Επακολουθεί μία περίοδος σταθερότητας και προοδευτικής αύξησης των αποκρυσταλλωμένων ικανοτήτων, που φθάνει ή και υπερβαίνει τα 70 χρόνια της ζωής. Αντίθετα, οι ρευστές ικανότητες, μετά τα 30 χρόνια, προοδευτικά ελαττώνονται. Με άλλα λόγια, η ικανότητα για αφηρημένη σκέψη και λογισμό κορυφώνεται μέχρι τα 30 χρόνια, ενώ η ικανότητα για πολιτισμική παιδεία και άλλες γνωστικές εμπειρίες συνεχίζει να αυξάνεται για πολλές δεκαετίες και για αρκετούς, επιστήμονες και μη, διατηρείται μέχρι το τέλος της ζωής.

Οι μεγαλύτεροι διατηρούν πάντοτε την επιθυμία για άλματα προς τα μπρος, αλλά ταυτόχρονα, οι περισσότεροι παραμένουν προσκολλημένοι στο χθες. Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις που ασχολούνται αποκλειστικά με το αύριο και καθόλου με το χθες.

Αξίζει να αναφερθεί ότι κατά την περίοδο από τα 10 έως τα 30 χρόνια, ο ανθρώπινος εγκέφαλος καταγράφει γνώσεις και εμπειρίες κατά τρόπο περίπου ανεξάλειπτο. Όσοι επιχειρούν να αυτοβιογραφηθούν διαπιστώνουν ότι διατηρούν ξεκάθαρη, λεπτομερή μνήμη προσώπων, γεγονότων, προσδοκιών, αισθημάτων και συναισθημάτων της περιόδου αυτής. Κατά τρόπο δυσερμήνευτο, πολλά απ' όσα προηγούνται ή έπονται της περιόδου αυτής, είτε έχουν αποσβεσθεί, είτε η ανάμνησή τους προσδευτικά καθίσταται αχνή, συγκεχυμένη, γεμάτη ερωτηματικά για την ακρίβεια των ανακλήσεων.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στο γνωστικό χώρο, όπως ωραιότατα περιγράφει η Jacqueline de Romilly στο βιβλίο της «Ο θησαυρός των λησμονημένων γνώσεων». « Προσπάθησα», γράφει η διαπρεπής Γαλλίδα ακαδημαϊκός, «να εξηγήσω πώς είναι δυνατόν ένα πράγμα που μάθαμε και ξεχάσαμε, να έχει συμβάλει στη διαμόρφωσή μας, χωρίς να το έχουμε αντιληφθεί. Ήθελα να δείξω τη σχέση ανάμεσα σ' αυτά που ξέρουμε και σ' αυτά που αγνοούμε, ανάμεσα στην ανάμνηση που χάθηκε και σ' αυτή που διατηρείται. Υπάρχει μέσα μας ένας κρυμμένος θησαυρός, κοντινός και προσιτός, που μας προσκαλεί να τον ανακαλύψουμε. Είναι ο θησαυρός που οφείλουμε αποκλειστικά στην εκπαίδευσή μας». Αφαιρετικά και συμπυκνωμένα συμφωνεί και ο Ελύτης: «Λάμπει μέσα μου κείνο που αγνοώ. Μα ωστόσο λάμπει».

Βρίσκεται έξω από τις προθέσεις μου, αλλά και από τις δυνατότητές μου να εξετάσω το σημερινό φαινόμενο να επιζητούν οι περισσότεροι να συνταξιοδοτηθούν όσο γίνεται ενωρίτερα, ή το τεράστιο ασφαλιστικό πρόβλημα που αδήριτα γιγαντώνεται και στη χώρα μας, από το συνδυασμό υπογεννητικότητας και μακροζωίας. Το βέβαιο είναι ότι οι κοινωνικές δομές δεν κατόρθωσαν να προσαρμοσθούν στην κοσμογονία που προκαλεί η τεράστια αύξηση των ηλικιωμένων.

Η ρέουσα ζωή δεν είναι τίποτα άλλο από την πρόσκτηση, τροποποίηση ή εγκατάλειψη ενός ρόλου, μιας ιδιότητας και το πέρασμα από τον ένα ρόλο στον επόμενο. Η ακούσια υποχρεωτική συνταξιοδότηση, όπως και οποιαδήποτε άλλη αρνητική διάκριση εργασιακή ή άλλης φύσεως με μοναδικό κριτήριο τη χρονολογική ηλικία, είναι αντίθετη προς τη βασική δημοκρατική αρχή της ισότητας, και ασφαλώς προσβάλλει βασικό ανθρώπινο δικαίωμα.

Η κοινωνική ή εργασιακή γήρανση προηγείται κατά πολύ της βιολογικής, συχνά όμως τη συμπαρασύρει σε μια παρατεταμένη διαδικασία θανάτου. Η ζημιά είναι διπλή. Όχι μόνο δεν αξιοποιείται τεράστιο και πολύτιμο ανθρώπινο δυναμικό, αλλά δημιουργούνται από την απραξία προϋποθέσεις αυξημένης νοσηρότητας και αναπηρίας. Οι δαπάνες για ν' αντιμετωπισθούν τα προβλήματα υγείας των ηλικιωμένων είναι τεράστιες, με καταστροφικές επιπτώσεις σε οποιοδήποτε σύστημα υγείας. Οι κοινωνικές δομές δεν κατόρθωσαν να προσαρμοσθούν στην κοσμογονία που προκαλεί η τεράστια αύξηση των ηλικιωμένων.

Η ισότητα δικαιωμάτων που διεκδικούν οι ηλικιωμένοι συνεπάγεται και ισότητα υποχρεώσεων. Ίσως μία και μοναδική: την υποχρέωση να προσπαθούν να είναι παραγωγικοί και να διατηρούνται άλκιμοι μέχρι την τελευταία στιγμή. Με τον υγιεινό τρόπο ζωής τους να κάνουν πραγματικότητα το σύνθημα «πρόσθεσε χρόνια στη ζωή σου και ζωή στα χρόνια σου».

Υπάρχει, όμως, μια ακόμη υποχρέωση, ιδιαίτερα σημαντική. Τις τελευταίες 10ετίες, επιστήμη και πρόοδος έπαψαν να ταυτίζονται. Η επιστήμη σήμερα έχει εναντίον της λίγους εχθρούς, πολλούς αδιάφορους και ακόμη περισσότερους ανόητους. Είναι ζωτική ανάγκη για την πλανητική επιβίωση και πρόοδο να προσπαθούμε με κάθε τρόπο ν' αυξήσουμε την κατανόηση της επιστήμης από την κοινωνία. Να γίνονται γνωστές, να εκτίθενται αμερόληπτα όλες οι απόψεις. Να μην αποκρύπτεται ούτε η άγνοια, ούτε η αβεβαιότητα. Να περιγράφονται τα πράγματα με αντικειμενικότητα, νηφαλιότητα και να μην υποτιμώνται ενδεχόμενοι κίνδυνοι. Η επιστημονική ειλικρίνεια είναι μέγα αγαθό που δεν πρέπει να διακυβεύεται. Είναι υψηλή προτεραιότητα για την επιστημονική κοινότητα, η προσπάθεια να επανακτήσει η επιστήμη την ταυτοσημία της με την πρόοδο, στη συλλογική συνείδηση.

Ο πλούτος μιας χώρας μετριέται με το επίπεδο μόρφωσης των πολιτών της. Η δια βίου εκπαίδευση είναι ατομική, επαγγελματική και εθνική, οικουμενική ανάγκη. Αυξάνει, όχι μόνο τις γνώσεις, αλλά και τον έσω πλούτο του ανθρώπου. Πλουτίζει νου, ψυχή και όχι μόνο. Όπως όλοι γνωρίζουμε, εγκέφαλος και ανοσοποιητικό σύστημά -οι Ηρακλείς της άμυνάς μας- βρίσκονται σε αμφίδρομη επικοινωνία. Η άψογη ενδοσυνεννόηση μεταξύ τους επιτρέπει να υποστηριχθεί ότι πνευματικές και ψυχικές διεργασίες επηρεάζουν θετικά ή αρνη-

τικά το ανοσοποιητικό μας σύστημα, με ανάλογες επιπτώσεις στη σωματική μας υγεία και αντιστρόφως, σωματικά νοσήματα επηρεάζουν σε κρίσιμο βαθμό τον ψυχισμό μας. Το ανθρώπινο σώμα είναι η σάρκωση της συνειδησής μας.

Η δια βίου μάθηση είναι πυλώνας που συντηρεί και προάγει την πνευματική, τη σωματική και την ψυχική υγεία.

Η σύγχρονη τεχνολογία και το διαδίκτυο, το μέγιστο αυτό θαύμα που φέρνει όλες τις βιβλιοθήκες και όλα τα μουσεία του κόσμου στο γραφείο μας, στο σπίτι μας, έχει προσδώσει στη δια βίου μάθηση μια νέα, απρόσμενη δυναμική. Ο κόσμος, είναι βέβαιο, δεν θα χαθεί από έλλειψη θαυμάτων σαν αυτό, αλλά ενδεχομένως από έλλειψη φαντασίας.

Η κοινωνία έχει υπαρξιακή υποχρέωση να αναγνωρίζει τις τεράστιες μεταβολές του καιρού μας και να τις αξιοποιεί. Η δια βίου μάθηση, η παραγωγική αξιοποίηση του δυναμικού των ηλικιωμένων, είναι ο ασφαλέστερος τρόπος για να μειωθεί η νοσηρότητά τους, για να ελαφρυνθούν ουσιαστικά οι τεράστιες δαπάνες που απαιτούνται για την αντιμετώπισή της. Το πεδίο στο οποίο η δια βίου μάθηση μπορεί να βρει την καλύτερη έκφρασή της, είναι η δια-ηλικιακή συνεργασία στις επιστήμες, στα πανεπιστήμια, στους χώρους πνευματικής παραγωγής και εργασίας. Τα πανεπιστήμια έγιναν για να φτιάχνουν ανθρώπους που να μπορούν συνεχώς να μαθαίνουν και να αμφισβητούν. Ένας άνθρωπος 45-50 χρονών οφείλει να γνωρίζει ότι οι ιδέες που διαμόρφωσε αφού αμφισβήτησε τις ιδέες εκείνων που τον δίδαξαν και τον βοήθησαν, αυτές οι ίδιες ιδέες με τη σειρά τους θα αμφισβητηθούν από αυτούς που ο ίδιος διδάσκει. Θα του πούνε: «δεν είναι πια αυτό, είναι κάτι άλλο». Αν ο ηλικιωμένος, αφού έχει πει ότι είχε να πει, συνεχίζει να μαθαίνει και να αμφισβητεί, τότε ασφαλώς μπορεί να παρατείνει την ώριμη ηλικία του, την ωφέλιμη ζωή του.

Αλλά και η καθημερινή πραγματικότητα προσφέρει σωρεία ευκαιριών για δια-ηλικιακή συνεργασία. Προσπαθώντας να βρω τα Χριστούγεννα ένα καλό βιβλίο για το 10χρονο εγγονό μου, είχα την εύνοια της τύχης ν' ανακαλύψω ένα με τίτλο: «Τα παιδιά

ρωτούν, οι Νομπελίστες απαντούν». Απαριθμώ μερικά κεφάλαιά του: Γιατί η κρέμα είναι μαλακή και η πέτρα σκληρή; Γιατί δεν μπορώ να τρώω μόνο τηγανιτές πατάτες; Γιατί ο ουρανός είναι γαλάζιος; Τι είναι ο αέρας; Γιατί κάποια πράγματα τα ξεχνάω και άλλα όχι; Γιατί 1+1 κάνουν 2;

Είναι αδύνατον να απαντήσετε σε τέτοια ερωτήματα αν δεν έχετε προηγουμένως συμβουλευθεί αυτά που εξηγούν οι Νομπελίστες στο παιδικό αυτό βιβλίο. Τα εγγόνια μας, όπως και τα παιδιά μας, δεν μπορούν ασφαλώς να μας ανταποδώσουν τα γονίδια που κληρονόμησαν από εμάς. Μας δίνουν, όμως, ερεθίσματα όχι μόνο συναισθηματικά, αλλά και γνωστικά. Μας μαθαίνουν καινούργια πράγματα και συμβάλλουν στη δια βίου μάθησή μας με τα ερωτήματά τους. Η ενεργητική διαπλοκή όλων των γενεών κάνει τη ζωή όλων πιο ενδιαφέρουσα.

Ο άνθρωπος, σε τελική ανάλυση, είναι τα «πιστεύω» του. Αυτό που πιστεύει, αυτό είναι. Στην πορεία της ζωής υπάρχουν ταυτόχρονα και αλλαγή και συνέχεια. Μακροπρόθεσμα, αυτό που έχει σημασία δεν είναι τα στερεότυπα που μας επιβάλλουν οι άλλοι, αλλά αυτά που αποδίδουμε εμείς στον εαυτό μας. Μια ακμάζουσα ζωή δεν είναι κάποια που έχει βιωθεί σ' ένα κορμί που δεν γερνάει ή με μια εφησυχασμένη ψυχή. Είναι εκείνη που βιώνεται με το ρυθμό του χρόνου και με σεβασμό στους περιορισμούς του, αλλά με πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων κάθε εποχής και κάθε ηλικίας. Το ωραιότερο άθλημα είναι να προσπαθεί ο άνθρωπος να παραμένει άλκιμος μέχρι την τελευταία στιγμή. Και να μη γίνει ποτέ απόηχος του εαυτού του.

Με δεδομένη τη φιλία και την ευμένειά σας ελπίζω, ότι σ' ένα βαθμό, κατόρθωσα αυτό το τελευταίο απόψευ.

Emulation between generations in science and society

N. Matsaniotis

(Ann Clin Paediatr 2006, 53(1):73-78)

Key words: science, society, generations.